

HARPUNFLAGET

Af lektor Finn Gad

Den kgl. grønlandske Handel nærmer sig sit 200-års jubilæum, samtidig med at den står for en udflytning fra det hjemsted, handelen har haft siden 1750'erne. For anden gang skal grønlandsk handel have hjemsted i Limfjorden, hvor Jacob Sewerin i årene 1736/37 til 1749/50 havde havn for sine skibe og brænderi for den hjemførte tran. For anden gang i løbet af Den kgl. grønlandske Handels historie er der foretaget en drastisk nedskæring af samme kongelige handels egen flåde til fordel for fragtede skibe. Harpunflaget, som var – og stadig er – rederflag for KGH's egne skibe, optræder sjældnere vajende fra boven af de atlantgående fartøjer.

Dette symbols fødselshistorie er egentlig aldrig fortalt, i hvert fald ikke i sin rette sammenhæng. Skibsinspektør V. Thorsen nævner i sine optegnelser lakonisk, at det fra 1795 var „tilladt Handelens Skibe, hvorunder velsagtens ogsaa henregnedes de fragtede Skibe, at føre en Flagvimpel med Bogstaverne K.G.H. i Midten af det hvide Kors og to korslagte Harpuner i øverste røde Felt,“ hvorefter han citerer direktoratets skrivelse 19/5 1795 (Tving, s. 44). I denne skrivelse omtales dog ikke blot en vimpel, men også et flag, der skulle bære de omtalte symboler. Vimplen skulle efter tegningen kun have én harpun og intet kors, ej heller bogstaverne KGH.

Hos Thorsen virker omtalen, som om det drejede sig om en eller anden prestigeblomst på skibene, en demonstration af selvstændig redervirksomhed. Og så er historien faktisk langt mere realitetsbetonet og kompliceret, end de lakoniske bemærkninger lader ane.

Hvad selve splitflaget angår, så havde allerede hamburgske hvalfangere fra 1640'erne tilladelse til at føre kgl. dansk flag (Oesau: Hamburgs Grönlandsfahrt, Glückstadt 1955, ss. 20 og 67). Det lyder lidet sandsynligt, at de skulle have fortsat dermed så langt som ind i 1800-tallet, hvor nationalismen gav sig udslag i en vældig forøgelse i antallet af flagsymboler.

I 1700-tallets danske grønlandsfart må det formodes, at Jacob Sewerins skibe førte splitflag, vel at mærke kun, når de havde søpas som defensionsskibe (Gad 46, s. 59, Gad 69, s. 264). Det viste sig nyttigt i forbindelse med det berømte „søslag“ ved Makelijk Oud (Jakobshavns bugt) 1739, hvor et af disse defensionsskibe optrådte efter sin bestemmelse. En ringeagt for det kongelige flag var en forhåelse

mod den danske statsmagt. Og derved blev samme statsmagt så at sige tvunget af situationen til at bakke Jacob Sewerin op.

Hvorvidt Det alm. Handelskompagni (1749–74 i grønlandsfart) førte splitflag, er uvist, skønt det må formodes, eftersom det var „kgl. octroyeret“. Det havde imidlertid ingen defensionspligter, ej heller i de grønlandske farvande, således som Jacob Sewerins skibe.

Da grønlandsfarten og -handelen 1774/76 blev overtaget af staten, må det formodes, at skibene førte splitflag. Det fremgår af „Reglementet om den kongelige Grønlandske, Islandske, Finmarkske og Færøiske Handel“ 2/7 1781: „Handelens egne Skibe, hvad enten de fare paa Hval-, Robbe-, og Torske-Fangst, eller paa anden Fart, tillade Vi allernaadigst fremdeles at beholde det Split-Flag, som de hidtil have ført, og som er af mørkere Dug, end det, der er anordnet for Vores Flode“ (Dipl. Groenl. nr. 290, s. 361).

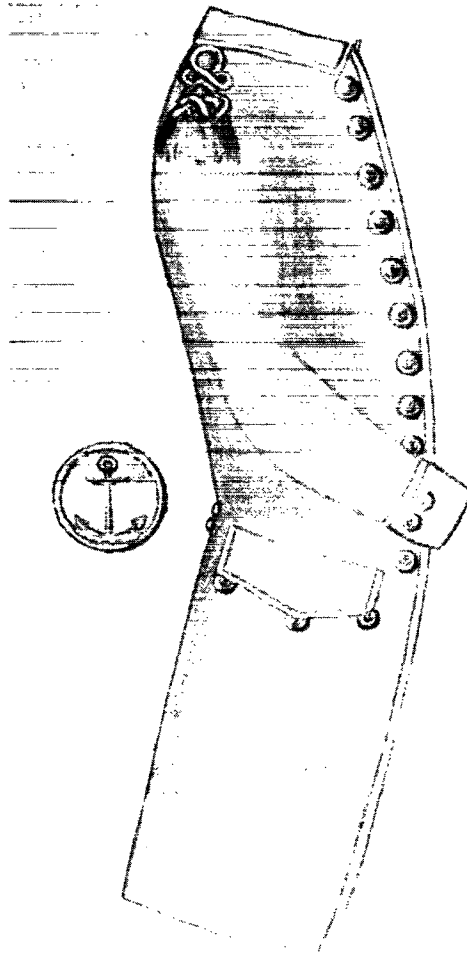
I denne paragraf er det altså slået fast, at KGIH's skibe havde hævdt på at føre splitflag, men også – og det er for den følgende udvikling meget væsentligt – at dette flag skulle være klart forskelligt fra flådens splitflag – her markeret ved en dybere rød farve. Den dansk-norske flåde skulle ikke ved flagsymbolet rodes ind i affærer, den ikke selv var eller havde været ansvarlig for eller delagtig i. Flådens afstandtagen på forhånd faldt i tråd med den udenrigspolitiske linje.

I løbet af 1770'erne udviklede den engelske hvalfangst sig stærkt i Davis Strædet. Især efter 1777 tog denne udvikling fart og synes at have nået et kulminationspunkt i 1788, hvor der rapporteredes over 100 fremmede hvalfangere i farvandet.

Det kunne undertiden være nødvendigt for hvalfangerne at søge havn for at få udbedret enten skib, chalupper eller fangstredskaber, og ikke mindst for at forsyne sig med friskt vand. Disse besøg greb imidlertid hurtigt om sig. Det blev almindeligt, at hvalfangerne i tide og utide lagde ind i naturhavnene, dels hvor der var bebyggelse, dels hvor der ingen var – selv om der i og for sig ingen tvingende grund var til at søge havn. Adskillige hvalfangere havde efterhånden for vane at anløbe enten Godhavn, Kronprinsens Ejland eller Egedesminde/Vester Ejland, før de overhovedet begyndte deres egentlige formål med sejladsen. Disse anløb blev med tiden yderst besværlige, og hvalfangsten noget for nærgående over for den lokale hvalfangst, der var udviklet siden 1770'erne i Bugten.

Englænderne nøjedes ikke med at drive hvalfangst og holde hvilepause i havnene, men de handlede også med den grønlandske befolkning – ved lejlighed for øvrigt også i det små med handelens og missionens ansatte. Dette sidste var faktisk forbudt, og hele trafikken med de lokale grønlandere var et indgreb i KGIH's monopol og imod forordningen af 18. marts 1776 (om vestkystens lukning). Men ikke blot det;

Retoucheret kopi af søofficersuniformskjolen, som blev »normeret« for inspektørerne i Grønland 1792. Klædet var himmelblåt, kraven var dannebrogsrød, alle kanter var gyldne såvel som epauletterne. Knapperne var gyldne ankerknapper (som vist i større størrelse på tegningen). Ifølge en vedlagt skrivelse 15/2 1788 fra admiralitetet til departementet for de udenrigske anliggender meddeles, at »Focret under Kiolen -- skal være hvidt og Under-Munderingen af hvidt Klæde uden Galloner, med guule Anker Knapper i etc.« Det ser således ud til, at bukserne (knæbukser) også skulle være af hvidt klæde uden galloner, strømperne ligeledes hvide. Alt i alt synes det at have været en noget upraktisk og »kølig« mundering i de grønlandske farvande. (Tegningen er sammensat efter det farvelagte bilag i ovennævnte skrivelse. RA: Dep. f. udenr. Anl.: Alm. Korresp. Litr. U, læg: Uniformer).

også ud fra et socialt synspunkt var denne handel lidet ønskelig. Der er i kildematerialet adskillige eksempler på, at fangere solgte deres kajaker, fangstredskaber og skindklæder for gin, og at kvinder ofte opholdt sig om bord til mandskabs og officers forlystelse, efter at de var drukket „festligt“ fulde i gin. Enkelte hvalfangere var af den helt grove type, i hvis kølvand åbenbart ran og skamløs udnyttelse fulgte.

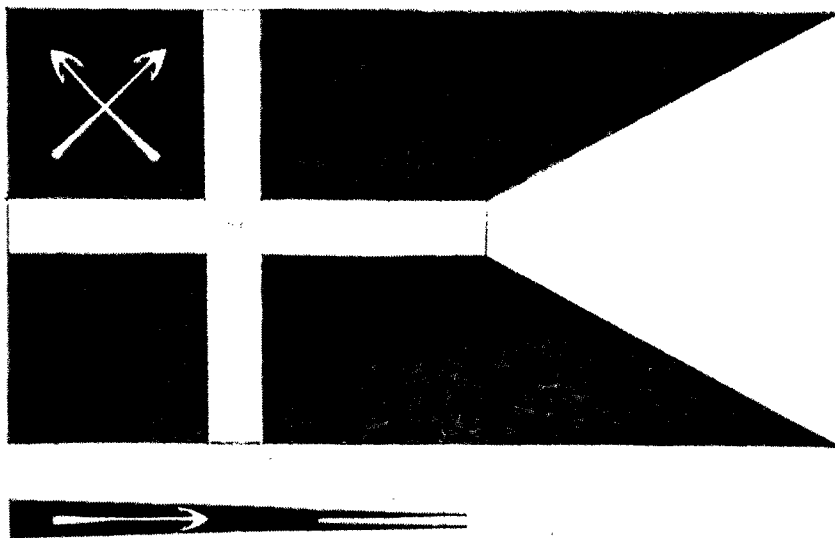
Dette udelukkede ikke, at adskillige af de engelske hvalfangerkaptajner var såre pæne mennesker og yderst hjælpsomme i en og anden betrængt situation. Der blev knyttet virkelige venskaber mellem de bedste af kaptajnerne og koloniernes ansatte. Der forlyder intet om noget nærmere og dybere venskabsforhold mellem grønlandere og englændere på det tidspunkt.

Både de lokale myndigheders og direktionens stilling til englænderne blev med tiden noget ambivalent. Det blev skik, at man fra Godhavn sendte årets første beretning til KGH's direktion med hjemgående engelske hvalfangere, en fast praksis, da direktionen selv anvendte denne postgang den anden vej med tidlige breve til Godhavn via England. I akutte mangelsituationer i Grønland forsynede englændere og danske gensidig hinanden, f. eks. med spæktønder, hvalfangerslupper, eller hvad der kunne være påtrængende behov for. En enkelt gang ydede hvalfangerne provianthjælp, ganske vist mod god betaling i produkter. Et par gange købte inspektøren i Godhavn harpuncanoner og tilhørende harpuner, som han betalte bl. a. med „enhjørningshorn“, d. v. s. narhvaltænder, som de engelske hvalfangere betalte med en uhørt høj pris. De var usælgelige i Danmark/Norge, og derfor var KGH's direktion mere end henrykt for at komme af med sine lagre af narhvaltænder på en nem og praktisk måde.

Mindre begejstret var direktionen derimod for den nærgående hvalfangst og til at begynde med for den ulovlige handel. Indhandlingen af både skind og dun blev skadet derved, især i yderkystområderne, d. v. s. Egedesminde distrikt og Kronprinsens Ejland. Men også ved Godhavn og Ritenbenk var englændernes „snighandel“ mærkbar. Det blev derfor på dette punkt, man fra inspektørernes side søgte at sætte ind.

Efter adskillige genvordigheder i forbindelse med de engelske hvalfangeres besøg forestillede inspektør Wille i 1787 over for direktionen, at der nu måtte foretages noget effektivt imod dette uvæsen. Direktionen mobiliserede udenrigsdepartementet, der på sin side gennem den danske gesandt i London søgte at få den engelske regering til at reagere. Der kom egentlig intet ud deraf, fordi den engelske regering mente ikke at kunne blande sig i, hvad private søfarende foretog sig, og at man fra dansk side måtte forfølge hvert enkelt tilfælde ved retten. På sin side mente det danske udenrigsdepartement, at direktionen måtte træffe sine egne forholdsregler for at få kronens rettigheder i Grønland hævdet.

Dette betød, at udenrigsdepartementet helst så sig holdt uden for sager, der kunne få konsekvenser for den udenrigspolitik, man førte, dersom statsmagten blev blandet alt for direkte ind i eventuelle akut opstående affærer. Direktionen kom under sine drøftelser til den konklusion, at der ikke kunne holdes noget armeret skib i de grønlandske farvande. Den drog altså konsekvensen af den udenrigspolitik, regeringen havde lagt sig fast på. Derfor måtte det overlades til inspektørens konduite, hvad han kunne foretage sig med støtte i forordningen af 18. marts 1776. Man besluttede imidlertid i 1788 at forsyne det nordre inspektorats kolonier og anlæg i Bugten med „en del armatur“, d. v. s. geværer, sabler og kanoner, hvorefter der tidligere var udsendt nogle, men som kun var blevet anvendt til saluttering. De udsendte våben var dog

Reproduktion af kopien af den tegning af harpunflaget og vimplen, som admiralitetet havde godkendt. I korsmidten ses det i teksten omtalte skitsemæssige, uofficielle forsøg på et slyngmonogram. Forlæggets størrelse 21×32,5 cm. Den godkendte original er ikke mere på sin plads i Rigsarkivet. (Det nordre Inspektors Arkiv: Handelsdirektionens Breve 1793-99, læg 1795, nr. 3, med indlæg, skr. fra KGH's direktion til insp. B. J. Schultz, Godhavn, 30/5 1795).

„ingenlunde udsendt i den Hensigt at de skulle bruges til Angreeb, men blot til Aftvungen Forsvar og Nødværge“, som det hedder i skrivelsen til inspektør Wille 7/5 1788.

Skønt samme inspektør fandt denne bevæbning nærmest komisk, fordelte han dog de udsendte våben med strengt påbud om, at de skulle holdes i forvarlig stand og kun måtte bruges i forsvarsøjemed. Men han undlod ikke at foreholde direktionen det fuldstændig umulige i at foretage noget effektivt med magt, når bemanningen af de enkelte kolonier var så liden. Og udviklingen fik på den måde, trods Willes ihærdige forsøg på at imødegå den, lov til at gå sin skæve gang. Det må retfærdigvis samtidig indrømmes, at det ej heller stod i direktionens magt at foretage sig noget effektivt.

Lige som regeringen i sin tid ved selve oprettelsen af KGH havde lagt luft mellem sig og dette handelsforetagende, oven i købet understreget ved at indskyde Den overordnede Direktion som et mellemed, fra 1788 Den kgl. grønl. Handels Commission, således ønskede man lagt luft mellem den politik regeringen førte, og de affærer KGH kom ud for.

Wille blev hjemkaldt i 1789 og afskediget året efter. Hans efterfølger, den langt dygtigere og knap så følelsesbetonede B. J. Schultz, følte sig imidlertid snart tvunget til at gøre forestillinger over for direktionen om de samme utålelige fortrædeligheder med engelske hvalfangere. „De ucurpere her et Dominium,“ skrev han i august 1791. I samme skrivelse påpegede han detaljeret, klart og vægtigt dels manglen på hjemmel til at sætte en stopper for den grønlandske lokalbefolknings besøg på de fremmede skibe, dels 1776-forordningens mangel på forholdsregler til dens hævdelse over for disse fremmede, ikke mindst manglen på mandskab til rådighed for inspektøren, når han så sig tvunget til at foretage en modaktion, f. eks. en beslaglæggelse. Dette sidste ville sige, at inspektøren var ude af stand til at foretage sig noget som helst af det, der var henlagt til hans konduite i følge forordningen af 1776. Denne måtte derfor udbygges, således at det nærmere blev præciseret, hvordan og i hvilke situationer inspektøren skulle handle.

Direktionen for KGH og Kommissionen for KGH måtte efter denne skrivelse alvorligt overveje, hvad der var mulighed for at udvirke. Man søgte derfor først og fremmest det for den tid mest nærliggende: at stive inspektørens autoritet af over for de fremmede skippere og deres mandskab. Man udvirkede tilladelse hos General Landøkonomi- og Kommerce Kollegiet til, at inspektørerne måtte bære konsuluniform i tjenesten. Denne var på dette tidspunkt den samme som brugtes af søofficererne.

Kommissionen søgte gennem udenrigsdepartementet at få udvirket en eller anden aktion fra den engelske regerings side over for hvalfangerne, samtidig med at man redegjorde for, hvilke forholdsregler man agtede at foretage i Grønland. A. P. Bernstorff kunne kun meddele, at situationen stadig var den, at man måtte forfølge de enkelte tilfælde ved engelsk ret. En udvidelse af territorialgrænsen, som Schultz havde ønsket, skulle man ikke forvente at kunne opnå. Bernstorff skrev udtrykkeligt, at foranstaltningerne i Grønland „maae efter mine Tanker alleene skee fra Handelens Side, uden at nogen Kongl. militair Flag vises.“ Det var derfor ikke tilrådeligt at sende noget bevæbnet skib ud på flådens foranstaltning, men man kunne intet indvende mod, at „Handelens egne Skibe saaledes udrustes, at de selv kan beskytte og haandhæve Landets exclusive Rettigheder.“

Denne skrivelse demonstrerede atter med al ønskelig tydelighed den afstand, som regeringen ønskede fortsat at lægge mellem sig og de grønlandske affærer. Kommissionen og direktionen for KGH tog konsekvensen heraf, og lod bygge og udruste et

armeret skib „Dorothea“ til brug for inspektøren i det nordre inspektorat. Dette skib sejlede ud 1792, samtidig med at Schultz fik den forordnede uniform, som hans skrædder i København havde syet efter hans mål ved udrejsen 1789. Siden da havde den kongelige embedsmand lagt sig betydelig ud, så uniformen var alt for lille til ham. Han måtte bøde på den ved at låne her for at kunne øge hist, for „den smukke Dorothea maae vise sig i Foraaret, og hun seer alt for munter ud til at lade sig nøie med en Anfører uden complet Uniform,“ skrev Schultz.

Samtidig med udsendelsen af „Dorothea“ udstedte Kommissionen for KGH et regulativ for inspektøren i det nordre inspektorat for, hvordan han skulle forholde sig i påkommende tilfælde. Det var, for at bruge A. P. Bernstorffs ord, „hensigtsmæssig og moderat.“ Inspektøren skulle faktisk holde sig til en kontrollerende funktion, forebygge i stedet for at „begive sig udi aktion“. I overensstemmelse med sine almindelige beføjelser skulle han under alle omstændigheder optage edelige forhør i sagerne, skaffe vidner og så i øvrigt sende sagen til direktionens behandling og videre foranstaltning. Egentlige beslaglæggelser af skibe eller ladninger skulle han holde sig fra. Men selv efter dette var der overladt adskilligt til inspektørens konduite, og der var stadig lagt et større ansvar på hans skuldre, end han havde magtmidler til at bære og hævde.

Forholdet til de fremmede skibe udviklede sig, netop i 1792, til også at omfatte forstrandsrettighederne langs de grønlandske kyster. Der skete to skibsforslis, hvor inspektøren på kronens vegne ville sikre de engelske ejere mod uberettigede vragran. Det førte til ret voldsomme sammenstød med en engelsk hvalfanger af den grovere og mere hensynsløse type. Sagen endte med et sagsanlæg og en dom ved engelsk ret, således som A. P. Bernstorff havde forudsagt. Dommen gik KGH imod.

Spørgsmålet om forstrandsrettighederne tog direktionen for KGH op over for rentekammeret og fik 16. april 1794 kgl. resolution på, at KGH var „i besiddelse af forstrands Rettigheden i Grønland i alle dens Deele, og altsaa ogsaa berettiget til at paatale de Indgreb som derimod maatte gøres.“

Under den uretmæssige bjærgningsaktion, som den engelske skipper havde foretaget mod det ene vrag på trods af inspektørens beslaglæggelse af vraget, havde den engelske skipper brudt sig fejl om det flag, inspektøren havde beordret sat på vraget. Det var en „Forhaanelse“ mod flaget, og hvad det symboliserede. Derfor tog Kommissionen for KGH flagspørgsmålet op.

Tilladelsen fra reglementet 1781 for handelens skibe til at føre splitflag med mørkere rød farve var 1784 udvidet til at gælde alle skibe, også private, der blot gik på hval- eller robbefangst fra Danmark eller Norge. Der var tilsyneladende kun et enkelt skib ude i det ærinde, o. 1790. Når private også kunne føre splitflag, gav dette flagsymbol ikke „Dorothea“ og inspektøren tilstrækkelig autoritet. Tilmed

havde den engelske skipper og hvalfangerkommandør på det pågældende dansk/norske skib opført sig temmelig brutalt over for den grønlandske befolkning på Diskos vestkyst. Kommissionen forespurgte derfor admiralitetet, om inspektøren og „Dorothea“ ikke måtte føre splitflag og vimpel i „tjenesten“, men fik naturligvis afslag. Derimod ville admiralitetet gerne se forslag til et særligt symbol, som kunne godkendes i et splitflag. Det væsentlige var, at det ikke måtte være muligt at forveksle et eventuelt splitflag for KGH med orlogsflaget. Igen var det spørgsmålet om gennem flagføringen at blive rodet ind i affærer, som flåden ikke kunne eller ville deltage i eller tage ansvaret for.

1793 havde direktionen tilkendegivet inspektør Schultz, „at han i de Flagge og Vimpler, som bruges i Landet, maatte foreløbig foranstalte indsyet i midten af det hvide Kors disse Bogstaver K.G.H. i Ciffer.“ Marts 1794 indsendte direktionen så forslag til flag og vimpel til Kommissionen. Man havde imidlertid tilsyneladende ikke hastværk med denne sag. Først 18/4 1795 videresendte Kommissionen sagen til admiralitetets godkendelse, der forelå 5. maj 1795. Man godkendte symbolet de to korslagte harpuner i øverste, inderste røde felt og den røde vimpel uden kors, men med en enkelt vandret liggende harpun, samt at splitflaget skulle være noget mindre dimensioneret end det almindelige orlogsflag – ikke noget med en dybere rød farve. Dertil føjede man ønsket om en indskrift midt i korset „som tilkiendegiver Det Handels Compagnie, Skibet tilhører, ligesom der findes paa det Asiatiske Compagnies Skibe, hvorved dette tilstrækkelig vil kunne skielnes fra det Danske Orlogs Flag, hvilket vi finde gandske nødvendig.“ Således blev dette flag også fastslået som rederiflag.

Admiralitetets godkendelse kommunikerede Kommissionen 18/5 til direktionen, der omgående 19/5 meddelte inspektør Bendeke i Godthåb tegningen og bestemmelsen. Det er denne skrivelse Thorsen (jvnf. ovenfor) omtaler. Først 30/5 afgik der en lignende skrivelse til Schultz i Godhavn. Til betegnelsen i midten af korset mente man, at de tre bogstaver K.G.H., man tidligere havde anordnet, passende kunne bruges. De er udeladt på tegningen, sådan som den forefindes i Det nordre inspektors Arkiv. På denne tegning har man forsøgt at skitsere et slags slyngmonogram bestående af de nævnte tre bogstaver, men det er ikke lykkedes.

Dette med bogstaverne i korsmidten synes kun at være meddelt Godhavn. Det omtales nemlig slet ikke i Bendekes kommunikationsskrivelse til bestyrerne i Sydgrønland. Det ser altså ud til, at man har anvendt forskellige typer i de to inspektorer. For så vidt var de korslagte hvalfangstharpuner som symbol betragtet ikke karakteriserende for det søndre inspektorat. Ud over ved Holsteinsborg foregik der langs de sydlige kyster ingen hvalfangst af betydning. At man tilsyneladende uden megen diskussion valgte netop hvalfangstharpunerne som mærke, kan for øvrigt

tages som udtryk for den overvægt hvalfangsten fra Holsteinsborg til og med Bugt-områderne havde i KGH's interesse.

Der var desuden det bemærkelsesværdige ved dette nye flag, at det kun måtte anvendes på handelens fartøjer, ikke på land. Det er i øvrigt i overensstemmelse med kravet om, at flagføringen kun over for fremmede skibe skulle tjene til kendetegn på, at det pågældende fartøj tilhørte KGH, og at dets fører og besætning handlede på KGH's ansvar, ikke på hverken flådens eller regeringens vegne. Denne fortolkning har et anstrøg af sofisteri, men er ikke desto mindre realistisk nok. Den er udtryk for den afstand, som regeringen af udenrigspolitiske grunde lagde mellem sig og KGH, og således mellem den officielle politik og, hvad der måtte ske af i den henseende mere eller mindre kontroversielle ting i Grønland.

Harpunflaget kom desværre ikke til at vaje fra „den smukke Dorothea“'s agterstavn. Det ville ellers have pyntet endnu mere på det, end den primitive uniformering af mandskabet, som Schultz havde ladet ske ved lokal foranstaltning. Skibet forliste forsmædeligt i Spækhusbugten ved Godhavn i oktober 1795. Dermed var Schultz's rolle som „admiral“ for eget armeret skib udspillet. Tilbage af det martialske udstyr blev kun hans egen og matrosernes uniformer – og så armeringen fra 1788/89. Disse våbendepoter forfaldt ganske stille. For dog at få noget ud af de værdier, begyndte man i 1799 at sælge ud af skydevåbnene til en stærkt reduceret pris, og det resterende skulle hjemsendes.

Det nytteløse i det krigeriske udstyr konstaterede man nu. Det havde også vist sig, at et fredeligere forhold kunne etableres. Dertil har nu nok de enkelte akutte affærer bevirket deres og ikke mindst den resolute og ubøjelige, men alligevel forstandige måde, hvorpå Schultz optrådte. Under alle omstændigheder herskede, om end ikke den rene idyl, så dog en relativ fredelighed i de nærmest følgende år. Harpunflaget kom ikke – som i sin tid splitflaget på Jacob Sewerins defensions-skib – til at vaje i en akut kampsituation.

De konkrete oplysninger, inklusive citater (med originalernes retskrift), er hentet fra arkivmateriale dels i Rigsarkivet, dels i Det nordre Inspektors Arkiv, for tiden deponeret i Landsarkivet for Sjælland.

Henvisningerne til litteratur er:

Gad 46: *F. Gad*: Grønlands Historie. En oversigt fra ca. 1500 til 1945, 1946.

Gad 69: *F. Gad*: Grønlands historie II, 1969.

Tving: *R. Tving*: Træk af Grønlandsfartens Historie, 1949.